

Lázadozó – langyos vízben?

(2. rész)

A múzeumi terület – hetvenes évek eleji – irányítója, Gönyei Antal, Aczél elvtársnál jóval kisebb nyomot hagyott művelődésünk történetében. Aczél Györggyel e sorok írója személyesen nem találkozott; a nyolcvanas évek közepén azonban, amikor már – mellesleg jóváhagyásával (de ez külön történet) – főigazgatóhelyettes volt, a titkárnő kora reggel hozzá kapcsolta a fölháborodott pártvezető telefonját. A „nagyság minden érzetével” nyafogva kérdezte a telefonba: „Hol a főigazgató elvtárs?” Válaszra sem érdemesítve magyarázkodásmat kérdezte: „Maga miért veszi föl a K telefont?” – „Mert hozzám kapcsolták, mint Botka elvtárs helyetteséhez” – feleltem. Utasított, amint megérkezik a főigazgató, rögtön hívja őt vissza. Majd mégis elmondta, miért keresi. A vasárnapját részben azzal töltötte, hogy meg akarta nézni – nem emlékszem melyik – kiállításunkat. Kifizette a belépőt, a portás nem ismerte föl, s belépett az első terembe. A teremőr annak egyik sarkában ült és békésen aludt. Észre se vette, hogy – szokatlan módon – látogató érkezett. Aczél elvtárs átment a következő terembe, a teremőr ott is szunyókált. Amikor azzal ébresztette, hogy azonnal hívja az ügyeletest, a teremőr nem tudta, hol keresse: a kiállítási termekben nem volt telefon. Egy harmadik öregasszony, aki valamivel fiatalabb és mozgékonyabb (és kevésbé süket) volt, lement a portára az ügyeletesért. A hétvégi ügyelet, amiben az emlékező a munkatársak többségével kezdettől részt vett, azzal járt, hogy két napig az ügyeletes felelt az állománybiztonságért, a rendért, a kiállítások és látogatók biztonságáért. Valójában csak 1981 tavaszán vezették be az ötnapos munkahetet, de a szombati munkaidő addig is csak délig tartott, s mintha az ügyelet aznap reggel kezdődött volna. Ez azért fontos kérdés, mert a munkában töltött ügyeleti napok utólag szabadnapként kivethetők voltak. Azaz a kutatónak több ideje jutott saját tudományos munkájára vagy éppen családi kirándulásra, szabadság kiegészítésre. Aznap ügyeletes azonban még nem érkezett meg, pedig szabály szerint mielőtt a közönség előtt megnyitják a kiállítást, ellenőriznie kellett volna minden tárgy sértetlenségét és meglétét.

TAXNER-TÓTH ERNŐ (1935–2025) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, professzor emeritus. Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös életművét kutatta.

Azt kell mondani, Aczél elvtárs indokoltan dühöngött e feladatok elhanyagolása miatt. Rám dörrent még egyszer: – ha megérkezik, azonnal szóljak Botka elvtársnak, majd letette a telefont. Megkönnyebbülten bíztam főnökömre – akivel csak másnap találkoztam – a magyarázkodást. Természetesen fölhívta a K telefonon a kulturális terület akkori korlátlan urát, de addigra Aczél elvtárs lecsillapodott, s belátta, az adott fizetésért csak kisnyugdíjas öregasszonyok hajlandók teremőrzésre. Sok víz lefolyik még a Dunán, mire a Szépművészeti-beli vakmerő rablás a figyelmet ráirányítja a biztonsági veszélyekre.

Ha ez történeti munka lenne, szerzőjének tudnia kellene, mikor került a Múzeumi Osztály élére Gönyei elvtárs, aki arra törekedett, hogy a felügyelete alá tartozó területen megerősítse a szakmaiságot. Nem lehetett könnyű dolga, hiszen az ugyanerre törekvő Illést sem ő választotta múzeumvezetőnek. Sőt közvetlen utódát sem, akit a legnagyobb igyekezettel sem lehetett szakembernek nevezni. Azt hiszem, a többi főigazgató kinevezése sem mind rajta múlt: egy részüket mindenestre „örökölte”. Általában azonban a szakmaiság dolgában ez a terület nem állt rosszul, s a minisztérium munkatársai sem csak a pártnak voltak az elkötelezettjei. Főosztályvezetőként Gönyei elvtárs hívta munkatársai közé Villangó Istvánt, aki jól ismerte a múzeumi munka csínját-bínját, és sokban támogatta e sorok írójának kezdeményezéseit. Miután főosztályvezetővé lépett elő, Bodó Sándor osztályvezetői kinevezését támogatta, aki egyike lett azon keveseknek, akik az MSZMP uralmának szétesése után is helyt álltak, és elismert szakemberek maradtak.

Gönyei elvtárs hívta a minisztériumba a kitűnő művészettörténésznek induló Mráz Lászlót, aki (valószínűleg) nagy szerepet játszott Antall József – és e sorok írója – főigazgatóhelyettesi kinevezésében. A Rákosi- és Kádár-korszakban magasabb állások betöltéséhez – a szakmai javaslatok mellett (illetve fölött) – elengedhetetlen volt a BM egyetértése, és az említett kulturális osztály (végső soron: Aczél elvtárs) támogató véleménye. Enélkül – ismétlem – senkit, pláne pártonkívülit nem lehetett vezető állásba kinevezni. (Osztályvezetői megbízásomhoz még nem volt erre szükség.) Laci időben belépett a pártba is, s olyan eredményesen dolgozott a minisztériumban, hogy kinevezték politikai munkatársnak az MSZMP KB kulturális osztályára. Azaz Aczél elvtárs befolyásos tanácsadója lett. Egyedülálló pályafutás, mert miután ez az állása '90-ben megszűnt, országosan elismert művészettörténészként szerzett nevet magának. Alighanem a legelső volt – még a Németh-kormány idején –, aki a Magyarországról a Szovjetunióba hurcolt műtárgyak ügyét hivatalból fölvetette, és élharcosa lett azok (nem teljes) visszaszerzésének. Fiatalabb volt az emlékezőnél, későbbi nemzedék neveltjeként a párttal is más viszonyban volt: úgy gondolta, csak tagjaként lehet sikeres és befolyásos. Aki vezetői munkakörbe került, annak értelemszerűen minden felső utasítást végre kellett hajtania. Mivel azonban felettese is emberek voltak, erősen befolyásolni lehetett a döntések végrehajtását, elérni a kedvezőbbnek tartott megoldást.

A szocializmus építésének egyik sajátossága volt a magántulajdonban levő műalkotások, könyvek, kéziratok múzeumi „védelem” alá helyezése. Magát a tárgyat nem kobozták el, csak számontartották. (Bocsánat: számontartottuk, mert ebben e sorok írója is részt vett.) Sajátossága, hogy ezt a tulajdonosok kérték, hogy elkerüljék lakásukba társbérlő betelepítését, esetleg ezen a címen lakbértámogatást kérjenek és kapjanak. Múzeumi feladatkörbe tartozott a védett gyűjtemény meglétének rendszeres ellenőrzése. Az irodalmi múzeum kéziratárossainak is a hivatali feladatai közé tartozott, ami az emlékező szerint ritkán volt kellemtelen kötelezettség. Többnyire érdekes személyes kapcsolatot jelentett neves írókkal vagy azok örököseivel. Vagyis a védettségi szemlék végzőit sok érdekes élmény várta. E sorok írója nem emlékszik, ki tartotta számon a szemlék időnkénti esedékességét, de a szemlélő – szerencsés esetben – rendszeresen ugyanazokhoz járt. Minden eset – és minden védett gyűjtemény – más volt, külön-külön valamennyit akkor sem lenne érdemes felsorolni, ha az ottani élmények mélyebben belém rögzülnek. Vagy (ahogy illett volna) naplót vezetek.

Kiemelkedően kedves élményem többszöri látogatásom Weöres Sándoréknál, aminek mindig ugyanaz volt a szertartásrendje. Károlyi Amy nyitott ajtót, elmondtam miért jöttem és ki vagyok, ő pedig megnyugtatóan, hogy emlékeznek rám. Hogy velem kapcsolatban mire (arcomra, alkatomra, vagy másra), az soha nem tisztázódott. Egy hosszabb asztalhoz ültettek, amire rögtön bor és pohár került azzal: várjuk meg a koccintással Sanyikát. Akit mindig munka közben találtam. Sajátos és jellegzetes hangján (amit Karinthy „Cini” hüen tudott utánózni) azonnal belekezdett költői, művelődéstörténeti, személyes dolgok elbeszélésébe, majd koccintás után egészen máshol folytatta. Rengeteget tanulhattam volna ezekből a szabadelőadásokból, ha jobban figyelek, s főleg ha követni tudom asszociációs logikáját. Mivel nem érdekelt a családtörténet (és az övét csak igen nagy vonalakban ismertem), nem is sejtettem, hogy közös felmenőink vannak: Weöres Sándor dédanyja édes húga volt az én szépapámnak. Ennek persze, ha tudja, ő sem tulajdonított volna különösebb jelentőséget, nekem azonban alkalmat adhatott volna, hogy költővé fejlődése, majd naggyá válása néhány részletéről olyasmit is megtudjak, amit mások nem.

Védettségi szemlék alkalmából Illyés Gyula maga nyitotta ki a kertkaput. Előzetesen időpontját és útvonalát telefonon gondosan meghatározta, nehogy véletlenül a közeli Kádár-villába próbáljak becsengetni. Szívélyessége jeléül a pohár ital itt sem maradt el. A bor nem volt pontosan kimérve, a látogatás ideje viszont igen. Sem Weöresék, sem az ő kéziratgyűjteményét, aminek megtekintése a látogatás ürügye volt, egyszer sem láttam ugyan, de Illyés e helyett életkoromhoz és munkámhoz illő történeteket hozott szóba. Csak utólag jöttem rá, hogy ez is ki volt számítva, nehogy alkotói kérdéseket tegyek föl, ami egy irodalomtörténészről indokolt lett volna, de nem is készültem rá. Először talán természetes tiszteletből és tapintatból, majd alkalmazkodva a körülményekhez. Az üveges verandán ültünk, s mindig kimentette távollétéért a felségét, a lányát és a vejét is. Aztán felszólított, hogy hörpintsük ki a poharunkat, és kikísért.

Megint csak utólag jöttem rá, hogy mindennek ellenére elmulasztottam néhány kérdés föltételét.

A szemlész különös kapcsolatba került „Milán nénivel” – Füst Milán özvegyével –, akit valójában Erzsi néninek kellett szólítani, s mindig egy bögre csokoládéval várta. Otthon teát ittak, a kisgyermekkor kakaóinak ízét rég elfelejtette, izgalmas volt „igazi” forró csokit kapni, de az bizony csalódást okozott. Vendéglátója, aki házassága anyagi alapjainak jórészt üzleti szellemével (és családi öröksége révén) egymaga teremtette elő, hogy író férje szabadon éljen kedvteléseinek, nem értékes műtárgyakkal teli otthonára volt igazán büszke, hanem háziasszonyi mivoltára. Mindig elmondta, hogy a csokoládét saját receptje szerint készíti, „igazi kakaóból”, ilyet máshol nem kapok. Az „ilyen” titka azonban egyszer csak lelepleződött: a szemlész felesége valami süteményhez csokoládékrémet csinált, s ahhoz szovjet gyártmányú „instant kakaót” használt. Ugyanolyan borzasztó mellékíze volt, mint amire a Hankóczy utcai lakásból emlékeztem. Ettől persze „Milán néni” nem lett kevésbé varázslatos özvegy. Mert érdekesebbnél érdekesebb történetekkel – és pletykákkal – traktálta Milán bácsiról, aki már rég meghalt – és baráti társaságáról, Karinthyról (Frigyesről, nem Ciniről), Kosztolányiról, a Somlyókról és híres festőkről, akiktől több nagyszerű mű volt a gyűjteményükben. Lassanként elmondta történetüket, megfejtette üzeneteiket, s e sorok lusta írója balga módon nem jegyezte le mindezt, pedig lenyűgöző lenne földézni – vagy idézni. A lustaságon kívül volt erre egy másik oka is. Dévényi Iván barátja – aki idősebb volt – hallgathatta Füst Milán egyetemi előadásait (ő már nem), s elragadtatottan beszélt a *Látomás és indulat a művészetben* című nagy esszéről, amit ő csak olvashatott, s noha sokkal érdekesebb volt a korabeli marxista elméleteknél, nem tett rá akkora hatást, mint Ivánra (és másokra) az előadások. A *Feleségem története* pedig nem tartozott kedves olvasmányai közé, az özvegyként megismert feleség a maga erős egyéniségével jobban lenyűgözte. Füst Milánról csak tudta, hogy nagy író, az előbbieik műveit viszont szívesen olvasta is.

Az íróözvegyek nem feltétlenül csodált gyűjteményéből a barátságtalan Kassákné mellett megkapta a fensőbbes Hatvanyné is. Lehet persze, hogy nem is ő volt fensőbbes, hanem a tetőtéri lakása, ahonnan páratlan kilátás nyílt. Kitárult a Parlamenttől a budai hegyekig húzódó csodás panoráma, középpontjában a Margitszigettel. (Ebben a házban lakott Aczél elvtárs is.) Füst Milán egykori otthona ugyanolyan nagypolgári jólétet árasztott, mint Hatvany Lajosé, ott a tágasság és a sok kiváló festmény volt meghatározó, itt finomabb, kevésbé látványos elegancia uralkodott. A többi örökösökről nincs különösebben érdekes emléke. Kivéve azokat a szemléket, amelyek elvitték MórícZ Zsigmond lányaihoz. Három igen különböző – édesanyja korosztályához tartozó – asszonyhoz. Leányfalura és három különböző lakásba. Gyöngyi régi bérházban lakott, s már annak belső tere más – rossz szó, de nem talállok jobbat –, kispolgáribb, elhasználtabb, zsúfoltabb, szűkösebb körülmények hangulatát árasztotta, mint Virágé (a Mese utcában) és Lilié (a Németvölgyi úton). Az utóbbi két ház

a Bauhaus szellemében épült, világosabbra, tágasabbra, modernebbre, s ehhez illeszkedett a berendezésük is.

„A Móricz” úgy jelentette fiatalságom legfontosabb közterét – az ötvenhatos harcokkal és a Lordok Házának nevezett önkiszolgáló étteremmel, a környékén lakó ismerőseimmel, a közlekedési csomóponttal –, hogy a nevét adó nagy író kultusza is az ötvenes években élte virágkorát. Regényein nőttem föl, egy időben talán még Jókainál is nagyobb hatással volt irodalmi érdeklődésemre. Sikerült olyan benyomást kapnom, ami azt sejtette, hogy a ránézésre is igen terjedelmes Móricz-hagyaték kiemelkedően izgalmas forrásanyag lehet. Miután ezt a védettségi feladatot megkaptam, gyorsan elolvastam legidősebb lányától az *Apám regényét*, s a személyes találkozások nagyjából igazolták is várakozásomat. Virág alighanem írói tehetségének legjobban sikerült portréit rajzolta meg Gyöngyiről és Liliről; apjukról és családi életükről. A kultusz tudatos formálójaként elhitette (nemcsak velem, de a „tudománnyal” is), hogy ő ismeri legjobban a hagyatékot, az életmű és az életrajz legtöbb titkát is. Iróniája pedig finoman kiemelte, mi az, amit tárgyilagosan – és nem a gyermeki szeretet hófokával – a kritikus szemével lát. Az ötvenes évektől a kilencvenesekig úgy illeszkedett írói munkássága a korszak borzalmas történetében, hogy sokat meg tud tartani kívülálló szándékából (miközben a forradalom után fontos közéleti szerepet vállalt a Kádár-rendszerben), de a kötelező világnézeti szólamaikat is beépíti írásaiba. (Érdekese, a 21. századra mennyire elavult a regényeiben megjelenített „modern nőeszmény”.) Teljesen azért soha nem ragadta magával sem a sematizmus, sem a kor „normatív kritikai igénye”. Itt az öregember zavarba jön, mert a sok az elnagyolt vázlat, a témák „túlírtsága” bizony kiemeli Virág tehetségének a korlátait. (Minden személyes rokonszenv ellenére.)

A védettségi kiküldetés a „lányokhoz” szólt, ők voltak a Móricz-hagyaték közös örökösei. A két idősebb testvér – legalábbis Virág szerint – együtt, szoros kapcsolatban nevelkedett, s kislány korukban közösen lepődtek meg, hogy új kistestvérük született. A személyes találkozás is azt igazolta, hogy Lili szinte mindenben más volt, mint két nővére. Neki mostohaanyjuk (apjuk második felesége) a szeretett „kisanya” volt, s noha nővérei is elfogadták e nevet, nem érezték annak. Ha a lányok valamiben egyetértettek, az a hagyaték birtoklásának tudata volt. Apjuk utolsó éveinek dédelgetett Csibéjéről és annak fiáról hallani sem akartak. A szemlélő is csak évtizedekkel később találkozott Móricz Imrével, akinek örökrészét csak bírósági határozatra adták ki. Az ő nézőpontjukból bizony vitatható volt a késői fiú rokoni helyzete.

A „Móricz-lányok” a szemlélőt nem Füst Milánné szívélyességével, még kevésbé Hatványné (jó értelemben vett) arisztokratizmusával fogadták. Nem kapott sem forró csokit, sem finom porcelán csészében valódi „angol teát”. (Amit angolosan „orosz teának” mondanak, noha bizonyára valahol Indiában születelték.) Gyöngyi kapcsolatuk végéig megőrizte tartózkodását és sértettségét. A sértő persze nem a szemlélő volt, hanem a vele – Móricz Zsigmond lányával – és férjével (a kevésbé elismert költővel) méltatlanul bánó, gondokkal teli életére

haragudott. És nővére volt féltékeny, hogy „elírta” előle apjuk történetét. Gyöngyi szerény, de jó polgári környezetben és körülmények között élt, jövedelmük alapját könyvkötő műhelyük biztosította, amiben mások voltak a feladatok, mint az országgyűlési (kinevezés alapú) képviselőiséget is vállaló – íróként sikeres – Virágéban. A hagyatékna csak néhány darabja volt Gyöngyiéknél, azt sem látta a szemlélő. A védettséget férje írásaira kiterjesztve kérték. A szemlélőt mindig egyedül fogadta, s kifogástalan udvariassággal kezelte, de nehezen vette tudomásul, hogy az ő otthonában teljesíti kötelességét. Ahogy az „ügyfelek” többségénél, nála sem merültek föl sem pozitív, sem negatív érzelmek.

Ezt azért kell hangsúlyozni, mert Lili húga és a szemlélő, a negyed százados korkülönbség ellenére igen jó viszonyba kerültek. Lili sikeres (Jászai Mari-díjas) színésznő volt, aki minden találkozás alatt más érzelmekkel teli szerepet játszott. Nem sajnálta a fáradságot, hogy különböző szívfájdalmairól meggyőzze a munkáját végző – és az ő művészi-társadalmi szintjétől távol élő – fiatalabb férfit. Az első alighanem a szerencsétlen asszonyé volt, akit mindenki ki akar használni, akinek a jó szándékával az egész világ – beleértve nővéreit – visszaél, akinek semmi nem sikerül. A Németvölgyi úti lakása a régi középosztály ízlése szerint volt berendezve, kellemesen, hangulatosan. Lakása vagy lakásuk? Akkori férjével (neves rendező) soha nem találkoztam, nem is emlékszem, hogy szóba jött volna, noha a színházi világról Lili sokat mesélt – jellegzetes nyelven, kedves mosolyával és figyelmességével. Egyik életrajza szerint ő gondozta apja hagyatékát, azt azonban nem tudom, ez miben valósult meg, mert a hagyaték hollétéről és jövőbeli sorsáról vele szót sem lehetett váltani. Noha apja mostoha- anyjával folytatott levelezését ő adta ki, minden felelősséget Virágra hárított. Őt csak az érdekli, hogy jó kezekben legyen, a többi Virággal tisztázom. A hagyaték közgyűjteménybe kerülése után azzal lepte meg e sorok íróját, hogy átköltözik a Lendvay utcai Színészházba, ahol teljes ellátást kap, még bejárónőt sem kell neki fizetnie. Aztán jött a következő meglepetés: innen telefonált, s kérte, látogassa meg. Törhette a fejét, hogy néhány szál virágon kívül mit vigyen, de jól vizsgázhatott, mert a látogatása többször megismétlődött.

Lili – fiatalos egyéniségéből következően – a nyugdíjas otthonban sem lett Lili néni, művésznőnek szólították. Virág akkor lett Virág néni, amikor a védettségi szemléről férjének beszámolt, s megemlítette a kíváncsi muzeológus nevét. A miniszterhelyettes elvtárs pedig visszakérdezett, vajon e ritka névvel nem lehet fia annak a vegyészmérnöknek, akit ő a háború előtt ismert. Ráadásul modern berendezésű lakásuk a Monda utcával párhuzamos Mese utcában volt. (Azt is észrevette, hogy a szemlélő ugyanazt a zsinórírást tanulta, amit valamivel fiatalabb Virág lánya.) A leányfalusi házat a három leánytestvér közösen használta, mondhatni, Virág néni parancsnoksága alatt. Ő felügyelte a páratlanul gazdag Móricz-hagyatékot, amelynek kéziratos anyagát is fölhasználta, amikor két – máig becsült – könyvet is írt apjukról. Voltaképpen azonban a könyvtár, a bútorok nagy része és sok személyes tárgy is az írói hagyaték része volt.

A szemlélő másodszor vagy harmadszor járt a leányfalui nyaralóban, amikorra legalább nagyjából föl tudta mérni a párját ritkítóan gazdag anyagot. Virág néni ekkor már sokkal barátságosabb volt. Első alkalommal a postacím iránymutatása szerint szállt le a buszról, de hiába kérdezősködött, senki nem tudta, melyik a Móricz-villa. (Az uszodából ismert Kazinczy „Cinit” kellett volna megkérdeznie, de ez nem jutott az eszébe. Így megkereste a címben megadott házszámot, amit egy végtelennek látszó gyümölcsöskert rácsos kerítésének kapuján talált. „Vajon hol a száz tőke szőlő?” – kérdezte a láthatatlan Múzsától, mert csak gyümölcsfákat látott. És a Hang visszakérdezett: „Hol a vén diófa?” Emiatt vette meg az ingatlant (a hatalmas kerttel) Móricz Zsigmond, olvashatjuk az *Apám regényében*: „Nem bírt a fától menekülni, csábított, babonázott. Beleszeretett a diófába, szülőföldje szent fája volt a dió.” A szemlélő azonban nem tudott becsengetni, mert csengőt nem talált, s a kapu be volt zárva.

Nem tehetett mást, elindult a kerítés Duna felőli oldalán a távolban, fehér vitorlaként föltűnő nagy ház felé, ami tényleg nem „villa” volt, inkább kúria. Itt is nehezen jutott be, de elintézte a dolgát, és semleges érzelmekkel távozott. Csak talán később kapott engedélyt – vagy talán fölszólították rá –, hogy végigsetálhasson a csodálatos kert gyümölcsöktől roskadozó fái között, s felmérhesse képzeletben, hosszában milyen hatalmas terület mellett gyalogolt oda-vissza. Alig hitte, hogy a hetvenes években ilyen szép és kíváncsú gyümölcsös nemcsak regényekben létezik, hanem egy a fővároshoz közeli nyaralófaluban is. (Ahonnan reggelenként helyi kofákkal – ezzel a kiveszett „emberfajjal” – hajókázott Zsiga bácsi Pestre.) Ezután – vagy a következő alkalommal – a házat és a hagyatékot is megnézték. „Ez apám dolgozója, ez az íróasztala, ez a régi írógépe, amelyen én is sokat kopogtattam, amikor az életéről írtam” – mondta Virág néni. Akiből ezután kitört a panasz: a ház nagysága ellenére kicsi ahhoz, hogy minden örökös neki tetsző időben itt nyaraljon. Apja halála óta a gyümölcsfák gondozását sem vállalja senki a családból, de még a fű levágását, virágok ültetését sem szívesen, viszont állandó a vita, ki mikor jöhet és hányad magával napozni. Szoba ugyan elég sok van, de mindenkinek nem jut hosszabb nyaralásra. A zsinórirást használó lánya például hozza a férjét és a gyerekeket is, mire Gyöngyi is bejelentkezett az unokáival, szóval akkora a feszültség, hogy a legjobb lenne eladni az egészet. „A hagyatékot is?” – kérdezte mohón a kézirat-táros, aki arra nem emlékszik, hogy akkorra már vezetővé lépett elő, vagy még csak osztályvezető helyettes volt. Mindenesetre a vételi lehetőség fölmerült ötletét múzeumi kollégáival is megosztotta, és a mindig igen józan Láng Jóska figyelmeztette, hogy ennek a lehetséges vételára nemcsak a múzeum költségvetési keretét haladhatja meg sokszorososan, de a minisztériumét is. Számok még nem merültek föl, de Jóska is átnézte a gyűjteményt, megkísérelték fölmérni pénzbeli értékét, ami igen kétes vállalkozás volt. Miután ezt jól megvitatták, az osztályvezető – vagy még csak helyettes – fölkereste a minisztériumban Villangó elvtársat, aki támogatólag nyilatkozott. És lelkesedett. Magának tulajdonítva a megszerzés esetleges érdemét. Hosszú alkufolyamat nyomán eljutottak a vételi

ajánlatig, amit Virág néni elfogadott volna, de Gyöngyi mereven elutasította a „kiárusítás” gondolatát, és Lili is bizonytalanul akadékoskodott. Mint minden hasonló esetben, az egyezkedés váratlan nehézségek sorába ütközött. Régen történt, a pénz értéke az óta akkorát változott (romlott), hogy még ha szabad volna, akkor sem lenne érdemes összegeket emlegetni. Maga a főtárgyaló sem emlékszik rá pontosan, csak arra, hogy az OSZK és az MTA kéziratárának vezetői fölháborodva és aggodalmasan vették tudomásul, hogy a hatalmas hagyaték a Petőfi Irodalmi Múzeumba kerülhet. A lényeg az, hogy így történt, „a lányok” végre beletörődtek a „kiárusítás” gondolatába, s a pénz nem jöhetett rosszul. A házat és a kertet a család az ingatlanpiacon értékesítette.

Ekkor érte a „lányokat” az a meglepetés, hogy Csibe fia – Móricz Imre – bíróságon támadta meg az ügyletet, s meg is nyerte örökösödési perét. Végül meg egyezett nővéreivel, amiben az „állami tisztviselőknek” már nem jutott szerep. Vele csak néhány évtized múlva találkoztam személyesen, rokonszenves mérnökember, de a hagyaték nem került szóba. Nem, mert az emlékező bizony nem ismeri ki magát a Csibe-ügy történetében, ami sokkal több ellentmondásos változatban olvasható és hallható, mint a fenti „diófa történet”. Közben azonban a minisztérium jogászai szabálytalannak ítélték a szerződés szövegét, mert nem volt azonosíthatóan felsorolva a hatalmas kéziratok anyag minden tétele. Arra hivatkoztak, hogy a család így megtarthat jó néhány értékes anyagot. Villangó Pista azonban ezt az akadályt is elhárította.

Ekkor a múzeum kéziratárának teljes személyi állományát mozgósítani kellett, hogy a hagyaték minden fontosabb elemét listázzák és bedobozolják. Csak hetek munkája nyomán sikerülhetett a Móricz-hagyatékot szállítható állapotba hozni. Ebben a munkában még maga a minisztériumi főosztályvezető is saját kezűleg besegített. Ezután jöhetett a – talán nem is egy – teherautó, amire a kéziratárosok mindent fölpackoltak, s a múzeumba szállítottak. Noha többen – főleg a nők közül – derekukra panaszkodtak, e sorok írója vidám hangulatra, néhány jó szentendrei ebédre emlékszik. Továbbá Karinthy Cini meghívására, a nála átnevetett poharazásra, az aláíró falra, s a Batthyány téri Angelikában megtartott búcsúbeszélgetésre. Miért éppen az Angelikában itták meg az áldomást a nagy munkára és az értékes szerzeményre? Ki tudja? Talán mert a Batthyány téren van szentendrei HÉV végállomása, innen mindenki máshová ment haza. (Lehet, hogy ez másként történt? Hiszen a teherautókat le is kellett rakni, s ebben ugyanazok vettek részt, akiktől itt „ez jó multság, férfimunka volt!” elégedettségével vett búcsú emlékével köszön el?)

A teljesség kedvéért meg kell említenem, hogy közel két évtizeddel első londoni utamat követően újra oda indultam. (Úti célomról a következő fejezetben lesz szó.) Amint fölszálltam a repülőre, s le akartam ülni a helyemre – szó szerint –, belebotlottam a nagybeteg Cs. Szabó László hosszú lábaiba. A váratlan találkozást később megírtam a *Hitel*-ben, amiből csak annyit idéznék, akkor ígérte meg, hogy a Sárospataki Kollégiumra hagyja könyvtárát; levelezését és kéziratait

pedig az irodalmi múzeumra bízta. Miután halála után a teherautónyi rakományt szerencsésen hazahoztuk, nemzetközi feladataim ismét Londonba szólitottak, s Villangó elvtárs megbízott, keressem föl Ignotus Pál ott élő örökösét, s nézzem meg, mit is ajánlott megvételre Aczél elvtársnak. Kedves, idős magyar származású (de inkább angolul beszélő) hölgy – Sára néni – fogadott, aki megmutatta a gyűjteményt, amelyről megállapítottam, hogy nagy részét az ötvenhat utáni – „londoni” – *Irodalmi Újság* levelezése teszi ki, s az egész rendkívül érdekes képet ad az emigráció íróinak különböző elképzeléseiről és szenvedélyes vitáiról. Jelentésem nyomán megbíztak, részletesen mérjem föl a gyűjteményt, s vitassam meg vételi ajánlatunkat a tulajdonos asszonnyal. A vételi szerződést maga Aczél elvtárs hagyta jóvá, s intézkedett, hogy az anyagot diplomáciai posta hozza Budapestre.

Ez után – vagy talán ez előtt? – egy Nagy-Britanniában élő magyar kalandor is bejutott a közismerten kéziratgyűjtő politikushoz, és vételre kínálta föl a birtokában levő magyar kéziratokat és nyomtatványokat. Mivel nem jutottak dűlőre, fölhívott – persze Aczélra hivatkozva –, s arra kért, másnap délután találkozzunk a Rákóczi úti Palace hotelban. Rossz benyomást tett rám, s noha London szívem szerinti úti cél, nem örültem, hogy – a nagykövetség közvetítésével – föl kell keresnem. Mire eljutottam a Temze partjára, kiderült, hogy az eladó most éppen Bradfordban lakik. Illetve azon kívül valahol, de a főpályaudvarra értem jött autóval. A ház nagy volt, s a kulturális attasé szerint megígérték, hogy szállást biztosítanak. Hogy miért nem alhattam a tágas – bérelt – lakásban, annak talán az ifjú feleség volt az oka, mindenesetre ők fizették a városban a szállodát, ahol főleg kamionosok szálltak meg egy-egy éjszakára. Az nem lett volna zavaró, hogy olcsó és egyszerű szoba volt, de hasonlóan vékony falakat még soha nem láttam. Talán nem is állt másból, mint két oldalról összeragasztott tapétakartonból. Így aztán közelről hallottam minden cipőkoppanást, orrfúvást, tüsszentést, köhögést és más lehetséges zajokat. A három nem éppen pihentető éjszakáért csak a tartalmas reggeli kárpótolt: a rántottához babfőzeléket adtak, az elmaradhatatlan pirítósra bőségesen jutott vaj és lekvár, a müzslivel együtt. Vacsorára a szomszédos áruházban vásároltam be, ahol a pénztárnál mindig ugyanaz a csinos, fiatal pénztárosnő ült, s azzal véste magát a szívembe, hogy rám mosolyogva mondta: „Thank you very much, love!” Ebben az esetben természetesen a love jelentése és jelentősége izgatott, míg másnap rá nem jöttem, hogy leginkább a „köszönöm szépen” megfelelője Yorkshire-ben. A terjedelmes gyűjteményben kevés érdekesebb írást találtam. A tulaj óriási összeget kért.

Én meg harmadnapon nem Londonba indultam vissza, hanem kirándultam Keighley-be, hogy fölszálljak a Haworth-ba induló buszra, s megnézzem azt a falut, ahol a Brontë-lányok laktak és írták hallhatatlan regényeiket. Feledhetetlen élmény volt, s kiderült, hogy a lápnak fordított moore szó itt (és a regényekben) kopár, köves, bokros területet jelent, nem vizes lápot, mint az Ecsedi. Sok időm nem volt, estére visszaértem Londonba, és beszámoltam tapasztalataimról. A nagykövetség azonban – ki nem fejtett emigránspolitikai okból –

mégis a gyűjtemény megvásárlása mellett foglalt állást – a kért összeg töredékért, ám az anyagot a hazaszállításához nekem kellett rendeznem, lajstromoznom és dobozokba csomagolnom. Ez újabb londoni kirándulást jelentett, mert a tulajdonos ekkor már az egyik London magjától igen távoli külvárosban lakott. Már csak dobozokat kellett szerezni a szállításhoz, de szerencsére nem sokat, s ebben már volt tapasztaltom: a kulturális titkár kocsiján elmentünk az egyik nagyáruház személtlerakójához és szedtünk elegendő (jó állapotú) dobozt a szállításhoz. Jutalmul nemcsak igen kellemes szobát foglaltak a követség közelében, de talán ez volt az az egyetlen eset, amikor a külügy segítséget nyújtott valamilyen kulturális ügyben.

Ez után már szinte adódott, hogy miután – diplomáciai úton küldött levélben – Pestalozziné Kende Éva följajánlotta Aczél elvtársnak, hogy, bizonyos feltételekkel, a magyar államnak ajándékozza a felmenőjének írt Kölcsey-leveleket. Engem küldtek Genfbe, ahol ő akkor lakott, hogy megállapítsam eredeti levelekről és még miről van szó. Pestalozzi úr svájci diplomata volt, a Nemzetközi Vöröskereszt alelnöke, aki első szolgálati helyén, a háború utáni Budapesten ismerte meg későbbi feleségét, akit magával vitt hazájába, majd különböző állomáshelyeire. Felesége egyébként Kölcsei Kende Zsigmond dédunokája (ha jól számolom), aki a költő rokona és Szatmár vármegye alispánja volt. Kölcsey országgyűlési szereplése az ő támogatásával kezdődött.

Báró Kende Éva kellő gyanakvással és szigorú távolságtartással fogadta a kommunista állam küldöttjét. A feszült hangulat akkor kezdett enyhülni, amikor kiderült, hogy a küldött ismeri Kölcsey írását, abban egyes betűk formálásának sajátosságát, továbbá a 19. század eleji kézírássok és az ahhoz használt papírok jellegzetességeit. Voltaképpen csak egy levelet nézett meg alaposabban, s rögtön fölismerte, hogy a többi is ugyanattól a kéztől származik, a tinta és a papír is hasonló, ezzel tehát nem kellett sok időt eltölteniük. Még egy-két pillantás a kis gyűjtemény többi darabjára, s a küldött feladatát lényegében elvégezte. Oldottabb beszélgetés következett az asszony feltételiről, s kiderült, hogy a tervezett ajándékozást még egyeztetnie kell két testvérével is. Az egyikük – Gábor – Írországból lakik, és a felesége magyarul nem beszélő ír asszony. A másikuk – Zsiga – Kanadában él egy aranyos magyar feleséggel és felnőtt gyerekeikkel. A beszélgetés ezután ide-oda kanyargott, és valahogy a háziasszony némi büszkeséggel említette, hogy Zsiga felesége gróf Bethlen Ilona lánya, Salamon Margit. „Csak nem Nedec várának utolsó úrnője?” – Kérdezte Aczél elvtárs szakértője. A háziasszony meglepődött, ő meg nem tudta elhallgatni, hogy anyai ágon Nedeczky leszármazott. Ekkor még úgy tudta, a család a – Trianon után Lengyelországhoz csatolt – várról kapta a nevét. Csak vén fejjel jutott el a nem létező családi örökség nevezetes épületegyüttesébe, s ekkor tudta meg, hogy a névadó nem a vár volt, hanem a közeli Nedece község. (Az utolsó magyar tulajdonosok – köztük Kende Zsigmondné – fényképe viszont ma is látható a dunajeci várból.) Szinte rokonok vagyunk – mondta nevetve (immár) Éva néni, s kifejtette, azt szeretné, ha a magyar nemzetnek szánt ajándékot Czégénydányádon,

egykori kastélyukban ünnepélyes külsőségek között adhatná (formálisan) át. Még elvitte a irodalomszakértőt az Egyetem előtti parkban található reformátorok fala elé, ő meg el szeretne volna mondani Illyés ide illő versét, de csak az első sora jutott eszébe: „Száznegyvenhármát léptem: ez a hossza / a szoborsornak...” Ezzel le is zárhatta volna genfi kiküldetését, amiből majd egy egész nap maradt még, mert a másnap esti gépre volt repülőjegye. Az ottani konzul följajánlotta, hogy elviszi egy kis autózásra, ő meg a közeli Mont Blanc „csúcsát” kérte úti célként, hogy megnézhesse a jeget, minek nem árt se nap, se szél. Föl is lanovkáltak a csúcsra, s megtalálták, amit keresett, talán a költői hangulatot is, csak éppen nem láttak semmit a hegy „válláig” érő köd miatt. A diplomata csak nevetett, ő már jó időben is járt itt, Aczél elvtárs küldötte viszont kissé morc lett: nem is jutott el soha többé a Mont Blanc csúcsára.

Kende Zsigmond ellenlevelei Kölcseyhez rég az irodalmi múzeum kézirat-tárában lapultak, azokat a hamarosan Budapestre érkező kis köteggel az emlékező rendezte sajtó alá. (Szép ajándék lett az adományozóknak, de a sietség miatt néhány hiba becsúszott, amit évekkel később – a Kende-kastély felújítása alkalmából kiadott kötetben – Szabó G. Zoltán korrigált.) Vagyis a Czégény-dányádra tervezett ünnepségen volt egy kötetünk, amit az átvevő állami főtisztviselő a Kende család tagjainak kézbe adhatott. Mindennek megszervezése során (minisztériumi kolléganőmmel) váratlan akadályba ütköztünk – négy évtizeddel a földosztás után. Az állami tulajdonba vett kastélyban működő gyermekotthon vezetőjével gyorsan megegyeztünk, aztán fölkerestük a megye illetékes vezetőjét. Az elvtárs elsőre nemet mondott átadási tervükre, mert mi lesz, ha a parasztok föllázadnak, amikor egykori földbirtokosaik ismét megjelennek, mégpedig az államhatalom kíséretében. Ez az aggodalom elég valószínűtlenül hangzott, de azért mégis be kellett vetni, hogy Aczél elvtárs így állapodott meg a családdal. Erre a főelvtárs bekérte a megye államvédelmének a parancsnokát, és hosszan vitatták a helyzet lehetséges veszélyeit. Végül a belbiztonság képviselője vállalta, hogy fenn tudja tartani a rendet. Vagyis jelentettük minisztériumunknak, hogy már csak azt a vezetőt kell megtalálniuk, aki a levélköteget a Magyar Népköztárságát nevében átveszi. Végül egy miniszterhelyettest küldtek a szatmári faluba. Lényeg, hogy szép idő volt, a jórészt megyei előkelőségekből álló meghívottaknak és vendégeinknek a kertben tudtak teríteni, s a díszebédet is ott szolgálták föl. Ennek a szervező azért örült, mert a – most néhány éve felújított – kastély belülről elég lelakott volt, itt meg a Kölcsey-verscskével díszített timpanon alatt semmi nem zavarta a jó hangulat kialakulását. Az életrajz egy későbbi mozzanatához mindez annyival járult hozzá, hogy a megye vezetői, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem és a püspök képviselőin kívül a Nyíregyházi Főiskola két tanára – Csorba Sándor és Takács Péter – is jelen voltak. De erről később.

A következő években Kende Zsigmond leszármazottai közül Zsigáék egyszer, a többiek többször is hazalátogattak – immáron magánemberként, saját költségükön. Gáborék egy ízben magyarul nem beszélő lányukkal jöttek, aki

talán tizenöt éves lehetett, mindenesetre nagyon élvezte a Vidámpark forgatagát, de a *János vitéz*ről még csak nem is hallott, míg a Barlangvasút falán föl nem tűntek egyes jelenetei. A kirándulás szervezője megpróbálta a történetet angolul összefoglalni. Szerencsére Gábor közbeszólt, s azt kérdezte, vajon megvehető-e valahol a Petőfi-mű angol fordítása. S ha a történetmondó jól emlékszik, találtak is egy példányt a Váci utcai Idegennyelvű Könyvesboltban. Mindez már magán ügy – lenne, ha Éva néni az egykor szakértőként kezelt férfi otthonában nem nyílt volna meg, s nem meséli el változatos életét. A háziasszony, azonban finom pizzát csinált, és jó pogácsát süített, bor meg jutott mindenkinek.

Kende Éva az érettségi után nem elégedett meg a cégényi kastélyban kínáló társasággal, hanem a fővárosba jött, ahol számos rokona élt, akik közül valaki állást szerzett neki Horthy kormányzó környezetében. Sajnos, ennek részletei homályban maradtak, e sorok írója nem tulajdonított kellő fontosságot történelmünk eme részletének. Annyi kiderült, hogy Éva néni nem az idősebb, hanem a fiatalabb Horthy Miklós irodájába került titkárnőnek. Mintha többször is el akarta volna mesélni ennek történetét – talán a csak általa ismert titkokat is beleértve –, de a házigazda és felesége tapintatos akart lenni, mert valami szerelmi ügyre gyanakodott, s ezért nem kérdezősködött. E sorok írója csak jóval Éva néni halála után jött rá, hogy az 1944-es kiugrási kísérletben kulcsszerepet töltött be: ő gépelt le minden bizalmas iratot és levelet. Van, aki a résztvevők közül emlékiratában ezt a titkolt moszkvai út előkészületeivel kapcsolatban meg is jegyezi. Ezekről sokáig nem volt szabad a fátylat föllebenteni. Svájcban vagy a világ más részein, ahol férjével szolgálatban álltak, ezek senkit nem érdekeltek: hiszen a Faragho tábornok vezette Horthy-delegáció küldetése végül kudarcot vallott. A különbéke – vagy legalább: a fegyverszünet – nem jött létre. Mire a titoktartás erkölcsi kötelessége oldódott, s néhányan írtak a történetekről, Éva néni svájci állampolgár lett, Pestalozzi-gyerekeket szült, akik nem érdeklődtek magyar ügyek iránt. Ki tudhatja, mi mindenről nem készült a szigorúan zárt körülmények között följegyzés, amit csak Éva néni ismert a túlélők közül, de magával vitte a túlvilágra. Hiszen élete jó része azzal telt el, hogy nagykövetfeleséggént vacsorákat és koktélpartikat adott a világ távoli pontjain levő városokban. Vége felé, amikor bele-belefeledkezett történeteibe, talán, ha ismerem az azóta hozzáférhető szövegeket, föltehetek néhány olyan kérdést, amire tudhatta a választ. Elmulasztottam. Ez bizony súlyos mulasztás volt. Hadd tegyem hozzá, Éva néni közelről ismerte azt a Horthy „Nikit”, akiről elrablásán (és fogságán) kívül alig tudunk valamit. Tudhatta, milyen ember volt. A történelem ugyanarról szól, ami megtörtént, de azért sok-sok kérdés maradt, amit harminc évvel később az öreg emlékező már föl tudna tenni.

Az alábbi esemény főigazgatóhelyettesi időszakom vége felé történt sok mással együtt, ami napi feladatként mára érdektelenné vált. Sok változatban olvasható annak az ötvenhatos (forradalom előtti) francia könyvkiállításnak a története, amelynek – akkor szenzációs – anyagát a kiállítás látogatói eltulajdonították.

A kiállítás nekem is maradandó élményem volt, de nem találok könyvtárban onnan elhozott könyvet. Talán ennek a sikernek az emléke készítette a budapesti Francia Intézetet, hogy a nyolcvanas évek végén újból könyvkiállítást rendezzen, ezúttal az irodalmi múzeumban.

Múzeumi előkészítésének felügyeletét a főigazgató vállalta magára, már csak azért is, mert helyettesének Helsinkiben akadt (kiállításcsere érdekében) dolga. Elutazása előtti napon sokáig dolgozott, hogy másnap délután elindulhasson – Moszkván keresztül – a hosszadalmas útra. (Helsinkibe ugyan naponta volt közvetlen repülőjárat, de az állami szervek arra jegyet csak magasabb beosztásúaknak vettek. Így az átlagos szintű kiküldöttek Moszkváig repültek, s onnan vonattal mentek a finn fővárosba. Így sokkal olcsóbb volt, ráadásul forintban lehetett fizetni.) Amikor az említett helyettes a Károlyi-palotából hazaindult, már alig volt valaki az épületben, de a porta előtt észre kellett vennie, hogy a gondnok és a kiállítást kivitelező technikus egyforma dobozokat raknak le egy teherautóról. Gondolta – és meg is kérdezte –, hogy a franciakönyvek érkeztek-e meg, de az kicsit furcsálta, hogy csupa egyforma dobozt látott, noha a kiállítás könyvei lehetnek kicsik és nagyobb méretűek is. Balszerencséjére az egyik dobozt a jelenlétében leejtették. Abban viszont nem könyv volt, hanem francia parfüm, amelynek magas áráról volt némi fogalma. (Vett már Párizsban parfümöt – jó drágán.)

Cselekedni kellett. Kérte a fuvarlevelet, de az nem volt: a gépkocsi vezetője azt mondta, a repülön – diplomáciai postával – érkezett dobozokat neki csak fölrakták, a papírok a franciáknál vannak. A hazakészülő utasítást adott, hogy gondos számolás alapján melyik jól zárható helyiségbe rakják a sok dobozt. Továbbá vegyenek föl jegyzőkönyvet. Míg a rakodás befejeződött, felhívta a Francia Intézetet, hogy a tévedésről tájékoztassa őket, de az ottani portás a követtséghez utasította, ahol az ügyeletes másnapra ígérte az illetékes megjelenését. Másnap ezért ment be, hogy a főnökét tájékoztassa, s ekkor kiderült, hogy reggel kevesebb dobozt találtak, mint ahány az esti jegyzőkönyvben szerepelt. Riadót fújtak, a franciák mellett a magyar rendőrséget is értesítették.

Mire hazaért Finnországból, kiderült senki nem tudja, hogyan történt, ami történt, hová lettek az éjszaka eltűnt dobozok; de ami a legfurcsább volt, a franciák nem izgatták magukat, a rendőrség pedig azzal zárta az ügyet, hogy nem sikerült a körülményeket megbízhatóan tisztázni. Annyi biztos, hogy a diplomáciai úton érkezett dobozokban nemcsak könyvek, hanem illatszer és pipereholmi is volt. Mit kezdett a nagykövetség a rengeteg méregdrága parfümös üveggel? Olvastam valahol, hogy a kilencvenes évek német törvényei megengedték, hogy „fejlődő országokban” üzleti költség címén számolják el azt, amivel „megkenték” az illetékeseket, de ezt a gondolatmenetet inkább felejtjük el, ez az írás nem „tényfeltáró” riport.

Így élt tehát egy kis múzeum főigazgatóhelyettese. Közben igyekezett munkanapjába beilleszteni az akadémiai doktori értekezéséhez szükséges kutatásokat.

Igyekezett szakfolyóiratokban publikálni, kortárs irodalomra nem jutott ideje. Arra se figyelt igazán, hogy gyengül az erőszak durva keze, s eszébe sem jutott, hogy a nyolcvanas évek végére ki is hull a fennálló hatalom kezéből. Meglepetődött, ki mindenkivel találkozott az Erdély-tüntetésen, de Nagy Imre újratemetésére nem ment el. Arra viszont fölfigyelt, hogy a magyar ifjúság nevében egy Orbán Viktor nevű fiatalember a szovjet csapatok kivonását követelte. Vitába is keveredett a politikai életben tevékeny szerepet vállaló kollégájával, aki aggódva bizonygatta ennek a meggondolatlanságnak a veszélyeit.

De ez már egy másik történet, ami úgy kezdődött, hogy nagy tervekkel – és még nagyobb meglepetésekkel – megalakult a Kölcsey Társaság. Kezdeményezője – noha ezt nyíltan nem szokás kimondani – a nyíregyházi Főiskola két említett tanára volt, persze úgy, hogy a dolognak a megye vezetője lett a zászlóvivője. Furcsa zászló volt ez, amelyen hol a *Hymnus* költője, Szatmár nagy szülőtte volt látható, hol pedig – elmosódottan, de határozottan – az MSZMP legnépszerűbb politikusának magabiztos arca. Úgy látszott, hogy a párt néhány helyi tagja Pozsgay Imrében látja a jövő emberét, mögé sorakozik föl; ő pedig, aki még maga sem látta, mi lehet és (főleg) mi lesz a történelmi szerepe, első hallásra örült, hogy egy újabb kis segédcsapatot nyerhet – részben apolitikus irodalmárokkal. Az elképzelés már a megalakulás előtt kis gellert kapott, valaki vagy valakik nem akarták, hogy Pozsgay helyetteséül a formálódó ellenzékben igen határozott irányt képviselő irodalomtörténészt válasszák meg. Vagy talán azt nem akarták, hogy az alakuló Társaságot magával sodorja a politikai átalakulás hullámverése? Végül is az irodalom művelői sokkal nagyobbra értékelték saját – előkészítő – szerepüket, mint az a magyar társadalom, amelyben az irodalom szellemisége még sokkal mélyebben élt, mint abban, amelynek tagjai e sorokat olvashatják. Az irodalom (és a művészetek) világa azonban – akárcsak a későbbi választópolgárok – saját tapasztalataik, nézeteik és álmaik függvényében különböző irányokban keresték a változások (változtatások) lehetséges útjait. De ebbe se menjünk bele, túl bonyolult. Elég annyi, hogy „mindenkinek volt egy álma”, nagyjából azon a szinten, mint az 1969-es slágerben, csak éppen ezek sehogy sem akartak összeilleni mások álmaival. Mert arról mindenki elfeledkezett, hogy a rendszer működőképessége azon múlik, a többség tudja-e, **neki** melyik csavart kell meghúznia, melyik virágot öntözze meg, és így tovább...

„Mikor és hol?” – kérdezte emlékezete szerint, noha be kell ismernie, a nyolcvanas évek látszólagos sikerei ellenére – kereste azt a munkahelyet, ahol újat kezdhethetne. Fő vágya elérhetetlennek látszott, hogy valamelyik egyetemen taníthasson. Az Irodalomtudományi Intézet még inkább megközelíthetetlennek bizonyult számára. Noha annak két fontos munkatársa többször is náluk vacsorázott. (Meg viszont.) Meg is tanították a kínai evőpálcikák használatára, de ebből nem jöhetett ki semmi. Mások fölillantották előtte elérhető lehetőségként a *Magyar Nemzet* főszerkesztői állását. Ennek hírért újságokban is olvashatta,

de akik efelé csábították, azoknak nem volt sem elég befolyása, sem kellő hite abban, hogy egy ismeretlen és roppant összetett szerepkörben helyt tudna állni. Álmodik a nyomor, gondolta, miközben Domokos János távozásával megürült az Európa Kiadó igazgatói állása. És még mielőtt álmodozhatott volna róla, kiderült, hogy jó barátja, Osztoivits Levente szeretné azt megkapni, s ezzel ez is messziről látott hajó maradt a valóság tengerén. Lázadozásnak egyetlen útja látszott járhatónak – írta doktori értekezését.

Vissza a Kölcsey Társasághoz. Egy szakmai feladatokra fölkészült szervezet alakult, amely nem utasította el (de nem is tartotta hivatásának), hogy a már megindult politikai erjedésben is szerepet vállaljon. Az Irodalomtörténeti Társaság 1988-ban éves szakmai találkozóját Sátoraljaújhelyen nyitotta meg, majd második napon a résztvevőket és előadásait átvitte Fehérgyarmatra. Közelgett a bicentenárium, Kölcsey Ferenc és életműve egyre nagyobb figyelmet kapott. E sorok írója csak útközben tudta meg, hogy a költő kultuszának gondozására (mint hajdan Petőfiére) Társaság alakul. Elvárható – mondta a buszban valaki a leendő Társaság nevében –, hogy ebbe a vándorgyűlés résztvevői belépjenek. Zavartalanul el is hangoztak Fehérgyarmaton az előadások, némelyik talán még vitát is generált, akár indulhattak volna haza, ami a főntebb kiemelt előadónak sürgős lett volna, mert másnap került sor fia sorkatonai eskütételére. A levezető elnök szünetet rendelt el addig, amíg – meglepetésre – Pozsgay elvtárs megérkezik, mert társaság alapításra csak vele kerülhet sor.

Többször megírtam már, most szégyenkezve ismétlem: a vándorgyűlést a gyarmati pártszékház dísztermében tartották, ahová csak a személyi igazolvány (vagy tagkönyv) fölmutatásával lehetett – meghívásra – belépni. A szünetben néhányan átmentek a szomszédos kollégium büféjébe kávézni, s őket igazolás nélkül visszaengedték. E sorok írója azon az újabb kudarcán töprengett, hogy nem tudta elintézni, a BVSC vízilabda szakosztálya mentesse föl fiát az elsőéves egyetemista fiúknak kötelező egyéves katonai szolgálat alól. Hivatkozása az volt, hogy már játszott a felnőttben is, de erre azt a választ kapta, hogy nem állandó kerettag. A bosszankodó apa föl-alá sétált a folyosón. Egyszer csak arra lett figyelmes, hogy a bejáratnál vigyázó munkásőrök mozgásba lendülnek. Elsőnek a parancsnok rohant a bejáratához, amely előtt aztán megállt Pozsgay elvtárs fekete autója. Amint kiszállt, „katonai tiszteletadással” fogadták: a tisztek sapkájukhoz emelt kézzel, az őrség tagjai géppisztollyal a kezükben álltak sorfalat. No, végre, gondolta a türelmetlen várakozó, de Pozsgay elvtárs eltűnt a kistanácsterem vastag borítású ajtaja mögött. Belátta, nem tehet mást, tovább kell sétálnia az előtérben.

Közel félóra újabb várakozás után megjelent egy roppant izgatott fiatalember, aki az ő nevét harsogta, majd beterelte a kiváltságosok irodájába. Maga Pozsgay elvtárs is rá várt, akárcsak a megye féltucat vezetője és néhány ismerős irodalomtörténész. Mivel doktoriját Kölcsey világról írta, tudnia kellett, hogy a szakma már évek óta Kulin Ferencről várja a nagy Kölcsey-monográfiát. „Na

vége”, mondta, de nem Pozsgay elvtárs, hanem a megyei tanácselnök. „Most felolvasom az elnökség névsorát, döntsék el az elvtársak, hogy az alakuló közgyűlésnek egyenként kell róluk szavaznia, vagy csomagban.” Pozsgay elvtárs elsőnek és utolsónak foglalt állást, amikor a „csomag” mellé állt, ami azt jelentette, hogy egyben szavaznak az elnökség teljes névsoráról. Természetesen őt javasolták – majd választották – a Kölcsey Társaság első elnökének, s ezt mindenki magától értetődőnek vette. Hogy alelnöknek e sorok íróját nevezték meg, azon sokan meglepődtek (legjobban az érintett), mások beletörődően bólogattak. Kulin Feri „csak” elnökségi tag lett, noha az alelnöki szerepe neki járt volna. Hősrünk megtudta, hogy az izgatott fiatalembert Hamar Péternek hívják, s ő lesz a Társaság (később kiderült: zseniális) titkára. Az elnökségben a két nyíregyházi főiskolai tanár is helyet kapott, s az emlékező azt gyanítja, ők javasolták alelnöknek, mert – mint derék kisvárosiak – nem akarták, hogy a Társaság a „pestiek” kezébe kerüljön. (Noha Kulin Pomázon lakott.) Végül meg kell említeni, mint az elnökség később nélkülözhetetlennek bizonyult tagját, a térség MSZMP-és országgyűlési képviselőjét, László Bélát, de meghatározó szerepéről egy másik fejezetben lesz szó.

Addig kellene ide egy jó Kölcsey-idézet, csak hogy ennek olyan bő a választéka, hogy nehéz egyikkel a fentieket lezárni. Íme mégis egy önvallomásnak is jó sor: „Ablak vagyok, de nem látsz rajtam által...”

